

SELÇUKLULARDA ZEREDHÂNE (SİLÂHHÂNE)

Mehmet DEMİRALAY*

Öz

Türk-İslâm Devletlerinde insan gücü kadar mühim olan diğçer bir unsur ordunun silâhlarıdır. Kendine has taarruz, kuşatma ve savunma silâhlarına sahip ordunun silâh mahzenine tarih boyunca zerrâdhâne, zeredhâne, zerdhâne ve silâhhâne gibi çeşitli isimler verilmiştir. Selçuklu Türklerinin batıya ilerlemeleri ve bu bölgelerdeki kent yapılarının surlarla çevrili olmasının yanı sıra muhkem kalelerin varlığı onların muharebe düzenlerini ve taktiklerini değıştirmelerine sebep olmuştur. Bunun neticesinde de taarruz silâhlarına kuşatma ve savunma teçhizatları eklenmiştir. Mancınık, arrâde, merdiven, nakkâb ve neffât gibi ağır silâhların stratejik ehemmiyeti bunların muhafaza zaruretiini ortaya çıkarmış, zaman içinde de silâhhânelerin tesisine başlanmıştır. Selçuklu devletlerinde zeredhânelerin özelliklerine, işlevlerine, muhafaza edilen silâhlara ve görevlilerine dair yapılan bu çalışma birinci elden kaynakların ve modern araştırmaların verdiği bilgiler ışığında telif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Zeredhâne, Silâhhâne, Ordu, Büyük Selçuklular, Eyyübiler*

Abstract

Zaradkhanah in Saljuqids

Another element that is as important as manpower in Turkish-Islamic States is the weapons of the army. The armory of the army, which has its own offensive, siege and defense weapons, has been given various names throughout history, such as Zarradkhanah, Zaradkhanah, zardkhanah and arsenal. The advance of the Turks to the west, the fact that the city structures in these regions were surrounded by walls and the presence of strong castles caused them to change their combat patterns and tactics. As a result of this situation, siege and defense equipment were added to the offensive weapons. On the other hand, the strategic importance of heavy weapons such as catapults, arrâde, ladder, nakkab and neffât revealed the necessity of keeping them, and over time, armories began to be established. This study, which is about the characteristics and functions of the zeredhanes in the Seljuk States, the weapons kept and their officials, has been compiled in the light of the information provided by first-hand sources and modern researches.

Keywords: *Zaradkhanah, Arsenal, Army, Great Seljuks, Ayyubids*

---

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Anabilim Dalı, İstanbul. E-posta: mhmt.dmrly@gmail.com ORCID: 0000-0002-2632-2089
(Makale Gönderim Tarihi: 08.02.2022 - Makale Kabul Tarihi: 22.12.2022)

Giriş

Her milletin kendine has özellikleri vardır. Türk devletlerinin en karakteristik özelliklerinden biri şüphesiz ordu-millet olmalarıdır. Türkler gerek İslâmiyet öncesi gerek İslâmiyet'i kabullerinden sonra, tarihin hiçbir döneminde bu özelliklerini kaybetmemişler aksine geliştirip devam ettirerek dönemlerinin en güçlü, en gelişmiş ordularına sahip olmuşlardır. İlk Türk devletlerinden itibaren ordunun başlıca silâhları ok, yay ve kılıçken batıya ilerlemeleri ve mevcut kent yapılarının surlarla çevrili olması gibi değişimlere bağlı olarak muharebe düzeni değişmiş ve stratejileri çeşitlenmiştir. Bu sebeple de silâh deposunda ordunun ihtiyacını her an karşılayacak şekilde hafif silâhlardan ok, balta, mızrak ve kalkanın yedeği hazır tutulmuş ve kuşatma teçhizatlarından mancınık, arrâde, çarh, nakkâb, neffât, merdiven ve koçbaşı gibi yeni silâhlar ilâve edilmiştir. İlk olarak Gazneliler (352-582/963-1186), Selçuklular (431-708/1040-1308) ve Hârizmşâhlarda (490-628/1097-1231) görülen zeredhâne bir bakıma Türklerin ağır teçhizatları kullanmalarıyla ortaya çıkmıştır. Geleneksel muharebe taktikleri olan meydan, vur-kaç ve yağmaya, XI. yüzyıldan itibaren kale/şehir kuşatmaları ve savunmaları eklendiğinden ordu silâhlarına da başta mancınık olmak üzere diğer teçhizatlar eklenmiştir. Bununla beraber ok ve yay gibi sıradan olmayan bu silâhların stratejik ehemmiyeti ve hacimleri, muhafaza zarureti ortaya çıkardığından zeredhâne adıyla bir kurum tesis edilmiştir.

Ordunun gücünün, silâhların iyi, hafif, sağlam ve kullanışlı olmasına bağlı olduğu gerçeği aşîkârdır. Bu sebepten Müslüman-Türk devletlerinde ordu, devlet için ne kadar önemliyse silâhlar da ordu için o derece mühimdir. Sultanın silâhlarının muhafaza edildiği, ordu silâhlarından bazılarının yedeğinin tutulduğu, muharebelerde ele geçirilen silâh ve teçhizatların toplandığı, ayrıca silâhların tamirinin ve bakımının yapıldığı, muharebe alanına naklinin sağlandığı, barış zamanlarında da muhafaza edildiği mekanların ismi zeredhânedir. Zeredhânelerinden bahseden kaynaklar sınırlı olmakla birlikte tafsilâtli bilgi veren bazı müellifler vardır. Bunlar el-Beyhâkî (ö. 470/1077), Zahîrüddîn Nisâbüri (ö. 582/1186 [?]), er-Ravendî (ö. 603/1207'den sonra), Bûndârî (ö. 643/1245), Nesevî (ö. 647/1249-50), Gerdizî (ö. [?]), İbn Bîbî (ö. 684/1285'ten sonra) ve Reşîdüddîn Fazlullah'tır (ö. 718/1318). Çağdaş araştırma eserlerinde konuyla ilgili müstakil çalışma olmayıp Selçuklu ordu ve teşkilatına dair ki bazı çalışmaların içerisinde zeredhâneyle ilgili bilgiler mevcuttur.¹ Bu çalışmada Türk İslâm devletlerinde ve özellikle Selçuklularda zeredhânelerin varlığına ve mahiyetine, silâhlarının neler olduğuna, görevlilerine, nerelerde tesis edildiğine dair ki sorun ve sorulara cevap aranacaktır.

Selçuklu Devletlerinde Zeredhâne

İlk Müslüman-Türk devletlerinde muharebe teçhizatlarının toplandığı ve muhafaza edildiği mahzenler zeredhâne² olarak isimlendirilmiştir. Orta Asya'da yapılan

¹ Örn. bkz. Göksu, 2010, s. 366; Kesik, 2017, s. 94-95.

² Kelimenin aslı Arapça zered (زراد) olup zırh, Zerrâd (زراد) da zırh ören usta, silâh ustası, satıcısı, tamircisi anlamındadır. Kelime daha sonra Farsça-hâne (خانه) eki alarak zered-hâne/zerrâd-hâne hâlini almış, silâh tamirhanesi, imalathanesi ve talimhane anlamlarında kullanılmıştır. Farsça sözlük Orta Farsça'da (Pehlevice veya Partca) aynı anlama gelen *zrad* sözlüğünden evrilmiştir.

Selçuklularda Zeredhâne (Silâhhâne)

bazı arkeolojik kazılarda silâh demirhânesi ve dökümhânesi kalıntlarına rastlansa da İslamiyet öncesi Türk devletlerinde silâhhânenin varlığına dair açık bir bulguya rastlanmamıştır. Bu dönemde ordular merkezî olmadığından ve daha çok boy teşkilatına dayandığından zeredhâne gibi bir silâhhânenin varlığı muhtemel görünmemektedir. Ayrıca ileride de zikredileceği üzere ağır savaş teçhizatlarının mezkûr devirde Türkler tarafından kullanılmaması da kurumsal bir silâhhânenin olmadığına işareti sayılabilir. Orta Asya için durum böyle olsa da Karadeniz'in kuzeyinden batıya hareket eden Türklerin, örneğin Avrupa Hunlarının, Niş kuşatmasında ağır silâhlar kullandıkları bilinmektedir.³ Avar, Hazar, Sabar, Peçenek ve Kumanların da bazı kalelerin muhasarasında kuşatma aletleri kullandıkları, özellikle Avarların ve Sabarların ağır silâh teknolojisi bakımından tahmin edilenden çok daha ileri düzeyde oldukları bilinmekle beraber⁴ silâhhânenin bu devletlerde olduğuna dair açık bir bulgu yoktur. Bununla beraber Macaristan'da yapılan kazılarda Hun dönemine ait 32 adet yayın bulunduğu bir silâh mahzeninin keşfi⁵ de göz ardı edilmemelidir.

Karahanlılar (225-608/840-1212) başta olmak üzere Gazneliler, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerinin (467-708/1075-1308) yanı sıra Hârizmşahlarda (490-628/1097-1231),⁶ Eyyübîlerde 567-866 (1171-1462)⁷ ve Memlüklerde 648-923 (1250-1517)⁸ muharebe teçhizatlarının muhafaza edildiği depolara kaynaklarda zeredhâne زردخانه, zerrâdhâne زرادخانه,⁹ silâhhâne سلاح خانه,¹⁰ zirrhâne زره خانه,¹¹ zerrâdhâne-i padişâhân زرادخانه پادشاهان,¹² hazâne-i sultân خزانه سلطان,¹³ cebehâne جبهه خان¹⁴ gibi isimler verilmiştir. Bu mekanlarda harp teçhizatlarının yanı sıra hükümdarların silâh koleksiyonları da muhafaza edilmiştir. Türkiye Selçuklularında bu ayırım yapılarak kaynaklarda ordunun silahlarından bahsedilirken zeredhâne, sultanın silâhlarından

³ Avrupa'daki Türklerin kullandıkları silâh teçhizatına dair bkz. Göksu 2019.

⁴ Göksu 2019, s. 40-51.

⁵ Ögel, 1984, s. 104.

⁶ Hârizmşahlarda ise ordunun silâhlarının muhafaza edildiği yere zirrhâne denilmiştir. Celâleddin Hârizmşah'ın zirrhâne-i celâli'sinde silâh ustası olarak çalışan Zerrâd Cemâl adıyla bilinen bir kişinin Hind'e gittiği ve Celâleddin'in en zor durumundayken içi yiyecek ve elbise dolu gemiyle geldiğini, sultanın buna çok sevinip o kişiyi İhtiyârüddîn ünvanı ile taltif ederek saray mutfağının baş sorumlusu yapıldığı zikredilmiştir. Diğer bahiste ise aynı kişinin zirrhâne-i celâli'de çalışırken mutfak emini olduğunu hatırlatılarak usulsüz ve hadsiz harcamaların hesabını vermediğinden görevinden azledildiği söylenmiştir. Bkz. Nesevî, 1344, s. S.79, 154.

⁷ Kuşçu, 2013, s. 231-233. Eyyübîlerde silâhhâneye *hazâin-i silâh* denilmiştir.

⁸ Çetin, 2007, s.229, 230. Memlüklerde ise *dâru's-silâh*, *beytü's-silâh*, *beytü'z-zered* denilmiştir.

⁹ Göksu, 2019, s. 366.

¹⁰ Nizâmülmülk 1344, s. 84; Zahîrüddîn-i Nisâbüri, 2004, s. 27, 46; *Anonim Târih-i Sistân*, s. 379; Râvendî, C I, 124, 140.

¹¹ Nesevî, 1344, s.79, 154.

¹² Turan, 1969, s.365.

¹³ Reşîdüddîn Fazlullah, 2010, s. 100.

¹⁴ Yazıcızâde Ali eserinde bu kelimeyi kullanmıştır, bkz. Merçil, 2011, s. 159. Müellifin Selçuklu dönemi çağdaşı olmadığı dikkate alınırsa anakronizme düştüğü ve zeredhâne kelimesine mukabil döneminde silâhhâne için kullanılan cebehâne kelimesini seçtiği görülmektedir.

bahsedildiğinde ise zeredhâne-i hâss¹⁵ ve zerrâdhâne-i sultânî¹⁶ gibi isimler kullanılmıştır. Çoğu zaman dönemin meşhur ve değerli silâhlarından seçilen bu teçhizatlar zeredhâne içerisinde ayrı bir yerde tutmuş olmalıdır. Nitekim muharebelerde ele geçirilen Çaç/Şaş ve Dımaşk yaylarının sultan için ayrılarak *Zerrâdhâne-i Padişâhân*'a¹⁷ kaydedildiği bilinmektedir.

İlk Müslüman-Türk devletlerinden Karahanlılarda silâhhânenin varlığından açıkça bahsedilmemiştir. Ancak Yarkent'te XI. yüzyıl sonları yahut XII. yüzyıl başlarında yapılmış tarla satış senedindeki şahitlerden birinin isminin Ebû Bekir Silâhdar olmasından yola çıkılarak ve silâhdarların, hükümdarın savaş teçhizatlarıyla ilgilenmek ve sarayın silâhhânesini idare etmekle görevli oldukları dikkate alınarak Karahanlılarda zeredhânenin varlığından dolayı olarak söz edilebileceği öne sürülmektedir.¹⁸ Bununla beraber Karahanlılarda ağır silâhların varlığına dair kaynaklarda bilgi olmadığından bu yoruma ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Belki hakanın silâhlarının muhafaza edildiği yerlerin varlığından söz edilebilir.

Gazne ordusunun silâhlarının muhafaza edildiği yerlere Beyhakî'nin¹⁹ ve Gerdizî'nin²⁰ kaydına göre zeredhâne ve zerrâdhâne denilmektedir. Beyhakî'nin kaydına göre Sultan Mahmud'un (388-421/998-1030) saray başkatibi Tâhir-i Debîr ile Hacib Bozorg Ali'ye gönderdiği mektupta Hindistan ordusunu, filleri, silâhhâneyi ve hazineyi güvenli şekilde saraya getirmesini emretmektedir.²¹ Ayrıca Emîr I. Mesud'un (421-432/1030-1041) Gurgân seferinde (426 /1035) zeredhânenin bir kısmının 500 deveyle nakledildiğinden bahsedilmektedir.²² Gazne askerinin kendine ait muharebe teçhizatları olmakla birlikte ihtiyaç duyulduğunda zeredhânenen²³ takviye edilmiştir.

Gaznelilerde silâhdarlara *silâhî* denilmekte olup görevlerinden biri silâhhânenin muhafazasını sağlamaktır.²⁴ *Silâhî*lerin en az 500 deve yükü teçhizatın²⁵ ve malzemelerin sorumlusu olması bu mevkiinin önemini göstermektedir. Silâhhânenin bazen harp meydanında tesis edildiği görülmektedir. Gerdizî, Sultan Mahmud'un ordunun sağ, sol ve orta şeklinde gruplanmasını, her grubun başına bir zeredhâne tesis edilmesini emrettiğini kaydetmektedir.²⁶ Yine aynı müellifin verdiği bilgilere göre taht mücadelesinde Gazne Hükümdarı Muhammed'in (ö. 421/1030) emîrleri ve sâîrları, Emîr I. Mesud'un ordusuyla savaşmaktan vazgeçerek orduyu Herat'a yönlendirmişler ve hazine ile zeredhâneyi Emîr I. Mesud'a teslim etmişlerdir.²⁷

¹⁵ İbn Bîbî, 1996, C I, s. 170.

¹⁶ İbn Bîbî, 1996, C I, s. 410.

¹⁷ Göksu 2019, s. 366.

¹⁸ Genç, 2002, s. 145.

¹⁹ Beyhakî, 2019, s. 8, 80, 558, 456, 589.

²⁰ Gerdizî 1363, s. 405, 423.

²¹ Beyhakî, 2019, s. 8.

²² Beyhakî, 2019, s. 456.

²³ Beyhakî, 2019, s. 117.

²⁴ Palabıyık, 2002, s. 201.

²⁵ Beyhakî, 2019, s. 80.

²⁶ Gerdizî, s. 405.

²⁷ Gerdizî, s. 423. Haşiyede Zerrâdhâne Esliahâne olarak açıklanmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti ile Irak, Suriye ve Kirman Bölgelerindeki Selçuklu Kollarında Zeredhâne'nin Mevcudiyeti

Gaznelilerin devlet teşkilatı ve kurumları bakımından devamı niteliğinde olan Büyük Selçuklularda silâhların muhafaza edildiği yerlerin adı kaynaklarda zerrâdhâne,²⁸ silâhhâne²⁹ ve hazâne-i silâh³⁰ olarak zikredilmiştir. Gazne Sultanı Mahmud'a gelen bir mektupta Selçukluların Nur Buhara ve Soğd-i Semerkand bölgesine yerleştikleri, bu yerlerdeki otlak ve meraların tümünü ele geçirdikleri, silâh, malzeme ve savaş teçhizatları toplayıp ordu tesisine giriştikleri ihbar sadedinden haber verildiği bilinmektedir. Selçukluların daha kuruluş dönemlerinde, komşularınca dikkat çekecek derecede silâh ve savaş teçhizatına sahip olmaya ehemmiyet verdikleri görülmektedir.

Büyük Selçuklu sultanı Çağrı Bey (ö. 451/1059) döneminde zeredhânenin varlığı bilinmektedir. *Tarih-i Sistân* adlı eserde Çağrı Bey'in Emîr Artas'a³¹ gönderilen elçiler bahsinde silâhhânenin kapılarının henüz açılmamış olduğundan bahsedilmektedir.³² Kardeşi Tuğrul Bey'in (431-455/1040-1063) de silâhlarının çokluğunu kaynaklar zikretmektedir.³³ Zeredhânedeki muharebe teçhizatları elbette ordunun şahsî silâhları olmayıp devlete ait ve özellikle de kuşatma âletleridir. Bu silahlar sultan tarafından temin edildiği gibi savaşlarda ele geçirilen teçhizatlarla da silâhhâne güçlendirilmiştir. Örneğin Nesa ve Dandanakan savaşlarında Gazne ordusundan ele geçirilen silâhların zeredhâneye kaydedildiği bilinmektedir.³⁴ Aynı şekilde İbrahim Yınal'ın Bizansla yaptığı muharebede ele geçirdiği savaş ganimetlerini ki sadece kalkanların 19.000 adet olduğu zikredilir,³⁵ Tuğrul Bey'e teslim etmiştir. Bu teçhizatlar muhtemel ki silâhhâneye sevk edilmiştir. Tuğrul Bey askerlerine verdiği önemi silâhlara ve silâhhâneye de vermiş, silahların düşmanlarının eline geçmesine izin vermemiştir.³⁶ İbrahim Yınal muhalefet edip Horasan'a ilerlediğinde Tuğrul Bey oradaki hazinelerle birlikte silâhların da asilerin eline geçmemesi için tedbir almıştır.³⁷ Horasan'ın yanı sıra Hemedan'da da muhafaza edilen hazine ve silâhları vardır.³⁸ Tuğrul Bey muharebe için hareket ettiğinde silâhhâneyi yanına almakla birlikte bazen ağır muharebe aletlerini yanında götürdüğü ustalara harp

²⁸ Zâhuriddîn Nişâburî, 2004, s. 37; Reşidüddîn Fazlullah 2010, s. 142.

²⁹ Nizâmülmülk, *age*, s. 84; Zahîrüddîn Nişâbûrî, *age*, s. 27, 46; *Anonim Târih-i Sistân*, s. 379; Râvendî, c I, s. 124, 140.

³⁰ Reşidüddîn Fazlullah, *age*, s. 100. Her ne kadar hazâne-i sultan denilmişe de kastedilen zeredhâne olmayıp Tuğrul Bey'in devlet hazinesi, silâhları ve kumaş gibi kıymetli mallarının tamamı için kullanılmıştır. Bkz. Sıbt İbnül-Cevzi, 2011, s. 48.

³¹ Bu kişi İbrahim Yınal'ın kardeşi, Tuğrul Bey'in amcasının oğludur.

³² *Anonim Tarih-i Sistân*, s. 379.

³³ Bündârî, s. 14.

³⁴ Reşidüddîn Fazlullah, *age*, s. 85.

³⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh VIII*, Beyrut 1987, s. 283.

³⁶ Köymen, 1976, s. 111.

³⁷ Reşidüddîn Fazlullah, s. 100, Sıbt İbnü'l-cevzî, s. 48.

³⁸ Bkz. Sıbt'tan nakille Peacock, 2016, s. 180.

meydanında inşa ettirmiştir. Örneğin Besâsîrî (ö. 451/1060) üzerine çıktığı seferde (1057)³⁹ arrâde ve mancınıkları ustalar harp meydanında inşa etmiştir.⁴⁰

Kaynaklarda Sultan Alparslan (455-465/1063-1072) döneminde silâhhânenin varlığına dair sarîh bir kayıt yoksa da onun bütün savaşlarda mancınık ve neffât gibi ağır silâhları kullandığı bilinmektedir. Ağır teçhizatlar zeredhânenin en baş ve önemli silâhları olduğundan silâhhânenin varlığı muhakkaktır. Örneğin Ani Kalesi⁴¹ kuşatmasında (456/1064) ve Urfa muhasarasında (462/1070) mancınık kullanılmıştır. Urfa muhasarasında halkın 50.000 dinar karşılığında mancınıkların yakılması teklifini Sultan kabul etmiş ancak mancınıklar yakıldıktan sonra vâdettikleri bedeli Sultan'a ödememişlerdir. Bunun üzerine Sultan muhasarayı mecburen kaldırarak Haleb'e yönelmiştir.⁴² Kuşatma silâhlarının yokluğunun, savaşın yahut kuşatmanın seyrinde ne derece önemli olduğu görülmektedir. Bahsedilen meblağın mancınıkların ortalama maliyetine dair fikir vermesi bakımından önemlidir. Köymen de her birinin maliyetini ortalama 25.000 veya 30.000 dinar olarak tahmin etmektedir.⁴³

Haleb kuşatmasında mancınık kullanan sultan Kinnesrin Kapısı'na karargâh kurmuş ve Ganem Burcu'nun karşısına mancınık inşa ettirmiştir.⁴⁴ Bu kuşatmada oku biten askerlere silâhhânenen Halenc oku ve birtakım silâhlar dağıtıldığı da bilinmektedir.⁴⁵ Muhasara aletlerinden mancınığın yanı sıra neffâtın kullanıldığını da Sultan'ın neffâtlara Şeki kentinde hırsızların saklandığı ormanı yakmalarını emretmesinden bilmekteyiz.⁴⁶

Sultan Melikşah (465-485/1072-1092) amcası Kirman Selçuklu Devleti Hükümdarı Kavurd'u (440/465/1048-1073) hezimete uğratmış, Selçuklu ordusunun eline çok sayıda hazine, alet, mal ve hayvanla birlikte Kavurd'un silâhhânesi de geçmiştir.⁴⁷ Bu silâhhâne oldukça büyük olup⁴⁸ içerisinde kuşatma silâhları vardır. Zira Melikşah, amcası Kavurd'un iktalarını, sancaklarını, görevlerini ve nevbet davulları ile mancınıklarını Emîr Savtekin'e vermiştir.⁴⁹ Melikşah'ın zeredhânesi inşa ettirdiği Şahdiz

---

³⁹ Besâsîrî Dübeys ile ittifak yaparak ona sığındı ve güçlerini birleştirerek Sincar'da Selçuklu güçlerini mağlup ettiler (1057). Bkz. Özaydın, 2004, s.550-551. Bunun üzerine Tuğrul Bey bizzat şehri kendisi muhasara etti. Bkz. Sümer, 2002, s.480-481.

⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, s. 80. Sultan mağlubiyete ihtimal vermemiş ve gerekli muhasara aletlerini almaya ihtiyaç duymamış olmalıdır. Zira gönderdiği emirlerin mağlup olması üzerine şehri teçhizatlarla bizzat kendisi muhasara etmiştir.

⁴¹ Urfalı Mateos, s. 120. Bu kuşatmada Ani Kalesi surları karşısına tahtadan burçlar inşa edilmiş ve dışı sirkeye batırılmış keçe ile kaplanarak kaleden atılan ateşe karşı korunmuştur. Bkz. Ahmed b. Mahmud, C I, s. 68. Burada da görüldüğü üzere zeredhâne muharebe teçhizatının yanı sıra teknik malzemelerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

⁴² Urfalı Mateos, s. 140; İbnü'l-İbrî, 1999, s. 320; Sıbt İbnül-cevzî, s. 144.

⁴³ Köymen, 1986, s.52.

⁴⁴ İbnü'l-adîm, s. 11.

⁴⁵ İbnü'l-adîm, s. 11.

⁴⁶ Sallabî, 2018, s. 276.

⁴⁷ Zahîrüddîn Nisâbü'rî, s. 27; Râvendî, s. 124; Reşîdüddîn Fazlullah, s. 127.

⁴⁸ Reşîdüddîn Fazlullah, s. 126.

⁴⁹ Bündârî, s. 50.

Selçuklularda Zeredhâne (Silâhhâne)

(Dizkûh) Kalesi'nde⁵⁰ Deylemli muhafızlar eşliğinde korunmuştur.⁵¹ Berkyaruk'un (487-498/1094-1104) ordusunun kendilerine ait silahları olmakla birlikte bazen zeredhânenin silah da dağıtılmıştır.⁵²

Selçuklu hânedan mensupları arasında yaşanan taht mücadelelerinde askerlerin desteğini almak için silâhhânenin silâh dağıtıldığı görülmektedir. Örneğin Amîdü'l-mülk (ö. 456/1064) Alparslan'a karşı Süleyman'ın sultanlığını desteklemeleri için askerlere yüklü miktarda para, kumaş ve silâh dağıtmıştır.⁵³ Taht mücadelelerinde zerrâdhânenin pazarlık konusu edildiği bilinmektedir. Terken Hatun oğlu Mahmud'u tahta geçirmek için Berkyaruk'u öldürmek istemiş ve Berkyaruk'un amcası İsmail'e yeğeninin katline karşılık onunla evlenmeyi ve İsfahan zerrâdhânesini vadedmiştir.⁵⁴

Taht mücadelelerinde silâhhânenin belirleyici bir unsur olduğu ve mücadelenin neticesini belirlediği görülmektedir. Nizamülmülk'ün (ö. 485/1092) köleleri Terken Hatun tarafından hapsedilen Berkyaruk'u kurtarmak için İsfahan'daki silâhhânesinden silâhları alarak isyana kalkışmışlar, Berkyaruk'u kurtarıp tahta sahip olmasını sağlamışlardır.⁵⁵ Büyük Selçuklularda sultanların yanı sıra vezirlere ait silâhhânelerin olduğu, isyan ve taht mücadeleleri gibi hayatî hadiselerde mühim roller üstlendiğini anlaşılmaktadır.

Muhammed Tapar (498-511/1105-1118), ağabeyi Berkyaruk'a karşı mücadelesinde İsfahan Kalesi'ni mancınıkla savunmuştur.⁵⁶ Yine Musul muhasarasında mancınık ve nakkâblar kullanmıştır.⁵⁷ Sultan Sencer döneminde (511-552/1118-1157) Emîr Bozkuş'un Bâtınîlere ait Tanes şehrini mancınıklarla muhasara etmesinden ve Hârizmşahlara karşı düzenlenen seferde Hezâr-esb Kalesi'ni yine mancınıklar sayesinde almasından⁵⁸ anlaşıldığı üzere Sencer'e ait bir zeredhânenin varlığından bahsedilebilir. Ağır silâhların yanı sıra hafif silâhlar da savaşın kazanılmasında hayatî rol oynamıştır. Berkyaruk, kardeşi Muhammed Tapar'la olan mücadelesinde (494/1101) piyadelerine, en önemli ihtiyaçları olan kalkanları temin ederek galibiyet kazanmıştır.⁵⁹

Büyük Selçukluların batısında (513-590/1119-1194) yılları arasında hüküm süren Irak Selçuklularında zeredhânenin varlığından kaynaklarda bahsedilmektedir. Irak Selçuklu Hükümdarı Mahmud (511-525/1118-1131), has adamlarından Abbas'ın öldürülmesini emretmiş, askerler de Abbas'tan üzerindeki *zerdiyesini* çıkartmasını istemişlerdir.⁶⁰ Zırh ve silâh anlamında kullanılan *zerd zerdhâne* ile kökteş olduğundan

⁵⁰ Bu kalenin inşasına dair rivayet doğrusya zeredhânenin muhafaza edileceği yerin özellikle seçildiği, bölgesine hâkim, ulaşılması zor ve savunması kolay bir mevkiye tesis edildiği söylenebilir. Rivayet için bkz. Özaydın 1990.

⁵¹ Zahîrüddîn Nisâbüri, s. 46.

⁵² Özaydın, 2001, s. 214.

⁵³ Turan 1969, s. 103.

⁵⁴ Zahîrüddîn Nisâbüri, s. 37, Râvendî, s. 138, Reşidüddin Fazlullah, s. 142.

⁵⁵ İbnü'l-esîr, 1991, C X, s. 185; Reşidüddîn Fazlullah, s. 142.

⁵⁶ İbnü'l-esîr 1991, C X, s. 273.

⁵⁷ Sevîm ve Merçil, 1995, s. 174.

⁵⁸ Ahmed b. Mahmûd, C II, s. 53.

⁵⁹ Hemedân'dan 12 yük silâhtan sekiz yükü kalkandır. Bkz. İbnü'l-esîr, 1991, C X, s. 251.

⁶⁰ İbnü'l-esîr, 1991, c.X, s. 47-48; Bûndârî, s. 92.

zerehdâne kelimesinin kullanıldığı söylenebilir. Sultan Mahmud Irak ordusuyla Cihân Güşây Kalesi'ni mancınıkla kuşatmıştır (541/1146). Kalenin kolayca alınması mümkünken emirler, aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle savaşı bırakmışlar, mancınık ve diğer ağırlıkları kale önünde terk ederek çekilmişlerdir.⁶¹

Süleyman Şah'ın (554-556/1159-1161) Atabegi⁶² Ayaz'ın,⁶³ hizmetlilerine silâhhânenen silâh giymelerini emretmesi zerehdânenin kurum olarak tesis edildiğinin işareti sayılabilir.⁶⁴ Süleyman Şah Bağdat kuşatmasında (550/1155) nehr-i muallâ karşısına mancınık kurmuş⁶⁵ ordusunun silâhlarını sarayın doğusunda muhafaza etmiş⁶⁶ ve muharebeyi kaybedeceğini anladığında mancınıkları ve ordunun taşınmaz ağırlıklarını yaktırmıştır.⁶⁷ Bu kuşatmada mancınıklardan atılan taşlarla gemiler batırılmıştır.⁶⁸

Sultan II. Muhammed (ö. 554/1159) öldüğünde, asker, silâh, savaş aletleri ve levazımatı (silâhhâne) bakımından en güçlü emîr, kaynakların belirttiğine göre Muvaffak Girdbâzû'dur.⁶⁹ Emîr İnanc'ın da ağır silâhlara sahip olduğu, Arslan Şah'la (556-572/1161-1177) mücadelesinde Rey şehrini bu siâhlarla savunduğu kaydedilmiştir.⁷⁰ Irak Selçuklularında emîrlerin kendilerine ait silâhhâneyle diğer emîrler nezdinde konumlarını güçlendirdikleri ve olası saldırıda kendilerini müdafaa imkânı kazandıkları görülmektedir. Sultan II. Muhammed'in ölümü üzerine istişare eden emîrler taht için Süleyman Şah üzerinde uzlaşmışlar ve Atabeg Kutbeddîn Mevdûd'u tam teçhizat harp levazımatıyla (silâhhâne) Süleyman Şah'ı almaya göndermişlerdir. O da yanına aldığı silâhhâneyle Hemedan'a geçmiş ve tahta oturmuştur.⁷¹ Taht cülüslerinde silâhhâne muhtemel bir ikinci varise karşı tedbiren bulundurulmuş olsa da hayati rol oynadığı söylenebilir.

Kirman Selçuklularında (440-583/1048-1187) silâhların toplandığı ve muhafaza edildiği silâhhânelerin varlığından söz etmek mümkündür. Kavurd'un silâhhânesinin oldukça büyük olduğu ve mağlup olduğunda ağır silâhlarının Melikşah'ın eline geçtiğinden bahsedilmişti. Suriye Selçuklularında (471-511/1079-1117) zerehdânenin varlığına dair kaynaklarda doğrudan bilgi olmasa da Tutuş'un (471-488/1079-1095) Trablus'a gittiği ve şehri mancınıkla muhasara ettiği bilinmektedir.⁷² Ayrıca Aksungur Porsukî (ö. 520/1126) ve Zahîrüddîn Tuğtekin'in (ö. 522/1128) Azez kuşatmasında (519-520/1125-1126) 12 mancınık kullandıkları ve lağımlar açtırarak (Nakkâb) iki burcu

⁶¹ Zahîrüddîn Nişâbüri, s. 109; Râvendî, C II, s. 276, Reşidüddîn Fazlullah, s. 252;

⁶² Büyük Selçuklular zamanında kurulan atabeglik müessesesi hakkında bkz. Öztürk 2019, s. 1-17.

⁶³ Öztürk, 2019, s. 62-68.

⁶⁴ Reşidüddîn Fazlullah, s. 241.

⁶⁵ Zahîrüddîn Nişâbüri, s. 95; Râvendî, C II, s. 256.

⁶⁶ Râvendî, C II, 257.

⁶⁷ Zahîrüddîn Nişâbüri, s. 97; Râvendî, C II, s. 258.

⁶⁸ Râvendî, C II, s. 256.

⁶⁹ Râvendî, C II, s. 263; Reşidüddîn Fazlullah, s. 24. Emîr Nâsireddîn ve İzzeddîn onu saf dışı bırakmak ve öldürmek istedikleri halde Gürdbâzû'nun silâh ve askerî gücünün çokluğundan cesaret edememişlerdir. Bkz. Zahîrüddîn Nişâbüri, s. 101; Râvendî, C II, s. 263.

⁷⁰ Zahîrüddîn Nişâbüri, *age*, s. 116; Râvendî, *age*, C II, s. 282.

⁷¹ Râvendî, C II, 264; Reşidüddîn Fazlullah, s. 242.

⁷² Ahmed b. Mahmud, C II, s. 163.

Selçuklularda Zeredhâne (Silâhhâne)

yıktıkları kaynaklarda zikredilmektedir.⁷³ Suriye Selçuklularında mancınığın ve kuşatma aletlerinin kullanımı zeredhânenin varlığına işaret etmektedir.

Türkiye Selçuklularında Zeredhâne

Türkiye Selçuklularında silâhların toplandığı ve muhafaza edildiği mekanlara silâhhâne,⁷⁴ zeredhâne,⁷⁵ zerrâdhâne,⁷⁶ zeredhâne-i hâss,⁷⁷ zerrâdhâne-i sultânî⁷⁸ gibi isimler verilmiştir. Ele geçirilen kalelerdeki zeredhâneler aynen muhafaza edilmiş ve eksik olanları takviye edilmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev (588-593/601-607 ve 1192-1196/1205-1211) Antalya Kalesi'ni (603/1207) fethetmesinin ardından şehrin kalesinin zeredhânesini silâh ilavesi yaparak güçlendirmiştir.⁷⁹ Zeredhânenin tam ve güçlü olması sultanlara güç vermiş ve zeredhânelerine güvenerek sefere çıkmışlardır. Sultan I. İzzeddin Keykâvus (608-616/1211-1220) emîrlere, çıkacağı Halep seferinden (614/1218) bahisle zeredhânenin kâmilan hazır olduğunu ve sefere çıkılması gerektiğini söylemiştir.⁸⁰ Aynı şekilde Sultan I. Alâeddin Keykubad (616-634/1220-1237), Melik Kâmil'e (615-635/1218-1238) karşı Derbend'e hareket ettiğinde yanında kendisine güven veren seyyar büyük bir zeredhâne vardır.⁸¹ Sultan I. İzzeddin Keykâvus, kardeşi I. Alâeddin Keykubad üzerine Ankara'ya yürüdüğünde de yanına zeredhâne, kuşatma araçları, yakma ve yıkma aletleri almıştır.⁸²

Kalelerin ele geçirilmesinde yahut savaşlarda galibiyet elde edilmesinde zeredhânenin varlığı önemli rol oynamıştır. Emîr Mübarizeddin Çiçin Kalesi'ni (Hançin)⁸³ aldıktan sonra sultana gönderdiği haberde, bölgede çok sayıda ele geçirilecek kale bulunduğunu ve kendisine zeredhâne gönderildiği takdirde bu kaleleri de ele geçirebileceğini bildirmiştir.⁸⁴ Ayrıca muhasara ettiği kalelerden birinde teslim olmak isteyen kale halkına silâhları kalede bırakmaları şartıyla emân vermiştir.⁸⁵ Emîr bir müddet sonra gönderdiği ikinci mektubunda bu defa zapt ettiği kalelerdeki zahirelerin ve zeredhânenin durumunu haber vererek eksiklerinin giderilmesini talep etmiştir.⁸⁶

Zeredhâne için stratejik öneme sahip silâhlar bazen dışarıdan tedarik edilmiştir. Mağlup edilen Ermeni Kralı II. Leon'dan (1269/1270-1289) Sultan her yıl 1.000 süvariye

⁷³ Urfalı Mateos, s. 282.

⁷⁴ İbn Bîbî, C I, 72.

⁷⁵ İbn Bîbî, C I, s. 119, 164, 203, 205, 445; C II, s. 52, 102, 114,

⁷⁶ İbn Bîbî, C I, s.410, 414.

⁷⁷ İbn Bîbî, C I, s. 170.

⁷⁸ İbn Bîbî, C I, s. 410.

⁷⁹ İbn Bîbî, C I, s. 119.

⁸⁰ İbn Bîbî, C I, s. 203.

⁸¹ İbn Bîbî, C I, s. 436.

⁸² İbn Bîbî, C I, s. 155.

⁸³ Diğer adı Hançin olup önce I. İzzeddin Keykâvus sonra I. Alâeddin Keykubad zamanında bölge ele geçirilmiştir. Günümüzde muhtemelen Andırın/Geben ile Göksun/Değirmendere arasındaki Kızıl kale'dir. Bkz. Texier 2002, III, s. 141; Gökhan 2017, s.495.

⁸⁴ İbn Bîbî, C I, s. 352.

⁸⁵ İbn Bîbî, C I, s. 351.

⁸⁶ İbn Bîbî, C I, s. 352.

ve 500 çarhçıyı göndermesini istenmiş ve elçiler de göndereceklerini vadetmişlerdir.⁸⁷ Zeredhâneler acileyet ve ihtiyaç durumunda savaş mahallinde inşa edilmişlerdir. Selçuklu emîrleri Kemâleddin Kâmyâr ve Mübârizüddîn Ertokuş (ö. 633/1235 [?]) iştişâre sonucu Erzurum'da Moğollarla savaşmaya karar verdiklerinde mancınık, arrâde kurup, neffât, nakkâp, yaycı ve diğer harp aletlerinde mahir ustaları istihdam ederek zeredhâne inşa etmişlerdir.⁸⁸

Zeredhânenin gücü ve büyüklüğü muhasara edilen kale yahut şehir halkı için caydırıcı olmuştur. Sultan I. İzzeddin Keykâvus Hancin (Çinçin) Kalesi önüne zeredhâneyi yığıp adeta boy gösterisi yaparak üç gün boyunca mancınıklarla kale surlarını dövmüş ve kale halkı zeredhânenin gücünü görerek teslimiyetlerini bildirmişlerdir.⁸⁹ Caydırıcılığının yanı sıra zeredhânenin imkânlarının çokluğu muhasarada yaşanan güçlüklerin çözümünü ve galibiyeti mümkün kılmıştır. Sultan I. İzzeddin Keykâvus Hançin'den sonra Kancin (Haçin)⁹⁰ Kalesi'ni muhasara etmiş, halk 10 gün boyunca direnmesi ve kuşatmanın uzaması üzerine Sultan zeredhânenen, tek seferde 10 kişinin surlara çıkabileceği genişlikte merdiven inşa edilmesini emrederek kaleyi ele geçirmiştir.⁹¹ Aynı durum Antalya Kalesinin ikinci defa kuşatılmasında da yaşanmıştır (612/1216). Mancınık ve neffâtlarla yapılan muhasaradan⁹² sonuç alınamamış, zeredhânenen getirilen çitlerle geniş merdivenler yapılarak kale tekrar ele geçirilmiştir.⁹³

Sultanın kontrolünde olan merkez zeredhâne nadiren de olsa emîrlerin kontrolüne verilmiştir. Sultan I. Alâeddin Keykubad, Hârizmşahlara karşı Tâceddin Pervâne'nin (ö. 635/1238) sefer talebi üzerine merkez zeredhâneyi onun emrine vererek sefere göndermiştir (633/1236).⁹⁴ Zeredhânelerin nadiren de olsa hapisane olarak kullanıldıkları görülmektedir. Trabzon Rum İmparatoru I. Kyr Aleksis (1204-1227) esir edildiğinde zeredhâne-i hâss'a hapsedilmiştir.⁹⁵ Bu durumun siyasî tutsaklar için zeredhânenen bir nezarethâne bölümünün varlığına işaret ettiği söylenebilir.

Zeredhânelerin Kuruldukları Yerler, Silâhlar ve Görevlileri

Zeredhânelerin Kuruldukları Yerler

Gazneliler ve Büyük Selçuklularda silâhhânelerinin inşa edildiği yerlere dair açık bir kayda rastlanmamıştır. Kaynaklardaki ifadelerden anlaşılacağı üzere zeredhâneler kapalı, birçok bölümü olan, muhafazalı ve ağır silâhları alabilecek büyüklükte mekanlar olmalıdır. Mahiyeti bilinmese de Büyük Selçuklularda, Horasan'da ve Hemedan'da

⁸⁷ İbn Bîbî, C I, s. 352. Mancınık çeşidi olup ok atan bir alettir. Diğer adı zemburak veya zembektedir.

⁸⁸ İbn Bîbî, C I, s. 421.

⁸⁹ İbn Bîbî, C I, s. 184.

⁹⁰ Diğer adı Haçin olan bu kale günümüzde Adana/Saimbeyli'dedir. Bkz. Onar, 2002, s. 24.

⁹¹ İbn Bîbî, C I, s. 185.

⁹² Turan 1958, s. 101.

⁹³ İbn Bîbî, C I, s. 164.

⁹⁴ İbn Bîbî, C I, s. 447.

⁹⁵ İbn Bîbî, C I, s. 170.

Selçuklularda Zeredhâne (Silâhhâne)

Tuğrul Bey'e, Şahdiz (Dizkûh) Kalesi'nde de Melikşâh'a ait zeredhâneler gibi gerek sarayda gerek kalede yahut hususî mekânlarda tesis edildiği görülmektedir. Melikşâh döneminde merkez zeredhâne İsfahan'dadır. Nizamülmülk'ün zeredhânesi de bu kentte bulunmaktadır. Türkiye Selçuklularında merkez zeredhânesinin yanı sıra diğer kentlerde ve kalelerde zeredhâneler inşa edilmiştir. Konya iç kalesinde, merkez ve Beyşehir gölü kenarındaki Kubadabad Sarayı'ndaki küçük zeredhâne başta olmak üzere⁹⁶ Kemah,⁹⁷ Antalya,⁹⁸ Hançin,⁹⁹ Merzuban,¹⁰⁰ Tell Bâşir,¹⁰¹ Ahlat¹⁰² ve Harran¹⁰³ gibi kalelerde ve hudut bölgelerinde; Malatya, Maraş ve Sivas gibi önemli şehirlerde¹⁰⁴ ve bunlardan bazılarının iç kalelerinde¹⁰⁵ zeredhâneler mevcuttur. İhtiyaç hâlinde buradaki emîrlerden ve kale muhafızlarından zeredhâneleri hazır etmeleri istenmiştir. I. İzzeddin Keykâvus Halep üzerine hareket edeceği zaman (613/1217) Maraş emîri Nureddin ile Malatya, Sivas beylerinden zeredhânelerini hazır edip Elbistan'da kendisiyle buluşmalarını emretmiştir.¹⁰⁶ Sivas zeredhânesinden ise Babâilerle muharebe için Selçuklu askerlerine teçhizat verilmiştir.¹⁰⁷ Aynı şekilde Kemah'ta da zeredhâne olup zeredhânenin dolu ve zahirenin bol olması sebebiyle Sâhib Şemseddin İsfahânî'nin buraya sığındığı bilinmektedir.¹⁰⁸ Türkiye Selçuklularında özellikle sınır hududu doğu bölgelerinde, kuzey-güney hattına ve stratejik önemi haiz bazı askerî şehirlere silâhhâne tesis edilmiştir.

Kûtval ve serleşker takrirlerinden edinilen bilgiye göre, kûtvâller bölgelerindeki zeredhânenin kontrolünden ve her zaman savaşa hazır bulundurulmasından sorumluydular.¹⁰⁹ Ayrıca sorumlu oldukları kalelerde zeredhâne tesis ve muhafaza etmekle yükümlü olduklarına bakılırsa her kalede küçük yahut büyük mutlaka bir zeredhâne var olmalıdır.¹¹⁰ Yapımına büyük önem verilen zeredhânelerin sabit olarak ve ihtiyaç halinde seyyar olarak inşa edildiğine dair örnekler verilmişti. Merkez zeredhâne daima silâhhânenin aslını oluşturmuş, taşradaki şehir ve kalelerde büyük küçük birçok zeredhâneler de merkez zeredhânesinin tamamlayıcısı ve buldukları bölgeler için olası ani bir muharebede ordu için ihtiyat unsuru olarak tesis edilmiştir.

---

⁹⁶ Uyumaz, 2002, 1034.

⁹⁷ İbn Bîbî, C I, s. 102.

⁹⁸ İbn Bîbî, C I, s. 119.

⁹⁹ İbn Bîbî, C I, s. 185.

¹⁰⁰ İbn Bîbî, C I, s. 205. Merzuban çayı yakınındaki kalenin olduğu yere Yavuzeli kurulmuştur. Bkz. Gökhan, 2016, s. 150.

¹⁰¹ İbn Bîbî, C I, s. 206, Günümüzde Tell Bâşir Kalesi olarak bilinen kale Gaziantep Oğuzeli ilçesi Gündoğan köyü yakınlarındadır. Bkz. <https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-52353/tilbasar-kalesi.html> (erişim 20.11.2020)

¹⁰² İbn Bîbî, C I, s. 414.

¹⁰³ İbn Bîbî, C I, s. 445.

¹⁰⁴ İbn Bîbî, C I, s. 85, s. 204, 502. C II, s. 52.

¹⁰⁵ Kesik 2017, s. 91.

¹⁰⁶ İbn Bîbî, C I, s. 204.

¹⁰⁷ İbn Bîbî, C II, s. 52.

¹⁰⁸ İbn Bîbî, C II, s. 102.

¹⁰⁹ İbn Bîbî, C I, s. 148-149.

¹¹⁰ Göksu, 2010, s. 280.

Zeredhâneler sultanların daima hazır tuttuğu, teftiş ettiği ve önem verdiği hususların başında gelmiştir. Sultan I. Alâeddin Keykubad, Ahlat Kalesi'ni aldıktan sonra kale muhafızlarını (kutvalleri) ve vilayet naiplerini çağırarak zahirenin ve zeredhânenin durumuna dair bilgi almış,¹¹¹ Kemâleddin Kâmyâr'dan da Ahlat'tan Tiflis'e kadar Ermeni bölgelerinde düzeni sağlayıp ambarları, zahire ve zeredhâneyi silâhla doldurmasını emretmiştir.¹¹² Görüldüğü üzere zeredhâneler stratejik öneme sahip olup sultan tarafından sürekli kontrol edilmiş ve eksiklerinin giderilmesi sağlanmıştır.

Zeredhânedeki Silâhlar

Merkez zeredhâne sultanların silâhlarının yanı sıra muhafızlarının merasim silâhları ve ağır teçhizat olan kuşatma aletleri muhafaza edilmiştir. Büyük Selçuklularda sultanın müfred adı verilen 200 koruması vardı ki bunların 20 tanesinin kılıç kemerleri ve kalkanları altından, diğerlerinin ise gümüştenidir. Elbiseleri güzel ve süslemeli olup silâhları en iyi ve en güzellerinden seçilmiştir. Silâhları üzerlerinde taşımadıkları zaman zeredhâne muhafaza edilmiştir.¹¹³ Aynı şekilde Türkiye Selçuklularında da sultana ait seçkin ve değerli silâhlar zeredhâne muhafaza edilmiştir. Hâssa askerlerinin silâhları devlet tarafından temin edilirken emîre bağlı askerlerin silâhları emîrler tarafından karşılanmıştır. Askerlerin şahsî silâhları ve muhafazası ise kendilerine aittir.

Zeredhânenin asıl silâhları mancımık, arrâde, neffât, nakkâb, çarh, koçbaşı (kebş) ve merdiven (burç) gibi teçhizatlar olup zeredhânenin büyük bir kısmını oluşturmuştur. Bununla beraber ok, balta, mızrak ve kalkan gibi silâhların yedeği ihtiyaten bulundurulmuş, harp esnasında ihtiyaç olduğunda orduya dağıtılmıştır. Sultan I. İzzeddin Keykâvus Tel-Bâşir'i kuşatmış, teslim olmayan halkı, tek geçim kaynakları olan ağaçları kesmekle tehdit ederek zeredhânedeki askerlere balta dağıtılmasını emretmiştir.¹¹⁴

Zeredhâne bulunan silâhların tedariki sultan tarafından sağlandığı gibi savaşlardan ele geçirilen silâhlarla da silâhhâne geliştirilmiştir. Türkiye Selçuklularında sadece kayıt işini yapmakla görevli memurlar bulunmaktaydı. Büyük Selçukluların Gazne ordusundan ele geçirilen silâhları kendi zeredhânelerine kaydettiklerinden, İbrahim Yınal'ın Bizans ordusundan elde ettiği silâhları Tuğrul Bey'e getirdiğinden ve Melikşah'ın amcası Kavurd'u mağlup ederek zeredhânesine sahip olduğundan bahsedilmiştir. Türkiye Selçukluları için de aynı durum geçerlidir. I. Alâeddin Keykubad Erzurum hakimiyetinin ardından Hârizm ordusunun zeredhânesini kendi zeredhânesine nakletmiştir.¹¹⁵ Gerek Merzuban Kalesi'nden¹¹⁶ ele geçirilen silâhlar gerek Kemâleddin

¹¹¹ İbn Bîbî, C I, s. 414.

¹¹² İbn Bîbî, C I, s. 426.

¹¹³ Nizâmülmülk, s. 118, 119.

¹¹⁴ İbn Bîbî, C I, s. 205. Bunun üzerine halk teslim olmuştur. Bu ağaçlar muhtemel ki ekonomik değeri yüksek olan fıstık ağaçlarıdır. Günümüzde de bölgenin en önemli geçim kaynağı olan fıstık ağacının yetiştirilmesi meşakkatli olup dikilen fidanın ürün vermesi için en az 12 yıl beklenmesi gerekir ki halkın teslim olmasına sebep bu olmalıdır.

¹¹⁵ İbn Bîbî, C I, s. 410.

¹¹⁶ İbn Bîbî, C I, s. 352.

Selçuklularda Zeredhâne (Silâhhâne)

Kâmyâr'ın, mancınkla¹¹⁷ ele geçirdiği Harran Kalesi'nden ele geçirilen mücevher ve incilerle süslenmiş zırhlar, altın, gümüş ve çelik miğferler; çok sayıda Dımaşk yayları, Frenk, Gürcü ve Gil (Gilan) işi siperler; güzelliği benzersiz Çaç yayları gibi muharebe araç ve gereçlerinden oluşan cephaneye de merkez zeredhâneye nakletmiştir.¹¹⁸

Gazne ordusunun silâhhânesinin güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Süvarilerin silâhları ok ve yay, savaş baltası, gürz, mızrak, kalaçur denilen kılıçlardır. Yayaların silâhları, ok ve yay, yakın döğüş için gürz, kısa kılıç ve mızraktır. Süvariler ise zırhlı olup kalkanlara sahiptir.¹¹⁹ Buna rağmen zeredhânenin özü ağır silâhlar olup çoğunluğunu bunlar oluşturmuştur. Büyük Selçuklular kuruldukları andan itibaren silâhlanmaya önem verseler de ilk dönemlerinde ağır silâhlarının etkisinin zayıf olduğu görülmektedir. Özellikle Tuğrul Bey zamanında baskın ve vur-kaç taktiklerinde galibiyet elde edilmişken mancınık gibi ağır silâhların yetersizliğinden Malazgirt kuşatması (447/1054) gibi muhasaralarda yeteri başarı sağlanamamıştır. Bu durum Sultan Alparslan döneminde de devam etmiş, surlarla çevrili, örneğin Urfa gibi, şehirler ele geçirilememiştir. Büyük Selçuklu ordusunun hafif silâhları başlıca ok ve yay, kalkan, kılıç, mızrak, gürz, bıçak, sapan, nacak,¹²⁰ kargı, topuz, kamçıdır.¹²¹ Ağır silâhlar ise mancınık başta olmak üzere arrâde, debbâbe, çarh, koçbaşı ve neffâtır.¹²² Muhtemelen bu kısmî başarısızlığın sebebi Selçuklu ordu güçlerinin hala ağırlıklı olarak bozkır ordu geleneğine bağlı olmalarıdır.

Zeredhânenin en mühim silâhi şüphesiz mancınıktır. Stratejik bir silâh olan mancınık sadece sultanın sahip olduğu, sultanın haricinde sahip olunduğu takdirde bağımsızlık isteği ve başkaldırı olarak kabul edildiği askerî bir cihazdır. Sultan Alparslan, kendisine tabi bulunan Mirdâsilerin (1024-1080) Halep hâkimi Mahmud'un (ö. 1075) mancınık inşa etmesine karşı çıkmış ve niyetini sorgulamıştır.¹²³ Tuğrul Bey'in Malazgirt kuşatmasında (447/1055) kullandığı, taşımaması 400 kişinin yaptığı, 15 çemberli dev mancınık savaşın gidişatını belirlemiştir.¹²⁴ Kale halkından Frank asıllı bir fedai mızrak ucuna kâğıt asarak haberci kılığında dev mancınığa yaklaşmış ve koynunda sakladığı nefit şişelerini atarak onu yakmayı başarmıştır. Mancınığın yanmasıyla birlikte kuşatma uzamış ve Tuğrul Bey muhasarayı kaldırmak zorunda kalmıştır.¹²⁵ Melikşah'ın Tirmiz'i (1074),¹²⁶ Horasan'ı mancınık ve arrâde ile kuşattığı (1079);¹²⁷ Sultan Sencer'in de Hezâr-esb kuşatmasında mancınık kullandığı bilinmektedir.¹²⁸ Büyük Selçuklular mancınığı bazen savunma silâhi olarak kullanmışlardır. Tahtta hak iddia ederek

¹¹⁷ İbn Bibî, 1941 s. 180.

¹¹⁸ İbn Bibî, C I. s. 444-445.

¹¹⁹ Merçil, 2014, s. 195.

¹²⁰ Köymen 1986, s. 260.

¹²¹ Özeydin, 2001, s. 214.

¹²² Köymen, 1976, s. 264.

¹²³ Sibt İbnü'l-cevzi, s. 145; Köymen, 1986, s. 269.

¹²⁴ Aristakes Lastivertsi bu mancınığın adını *Baban* olduğunu zikreder. Bkz. Peacock 2016, s. 92.

¹²⁵ Urfalı Mateos, s. 101, 102.

¹²⁶ Lügäl, 1943, s. 42; İbnü'l-adım, s. 128.

¹²⁷ Râvendî, C I, s. 125.

¹²⁸ el-Hüseynî, s. 62.

ayaklanan Muhammed Tapar, ağabeyi Sultan Berkayaruk karşısında mağlûp olup İsfahan'a sığınınca şehri mancınıklarla müdafaa etmiştir.¹²⁹ Kuşatmadan sonra mancınıkların nakliyesinden yahut başka sebepten zorluklar yaşandığında zeredhâneye taşınmayıp yakıldığı görülmektedir. Sultan I. Mesud (510-550/1116-1155) Malatya kuşatmasının ardından mancınıkları yaktırarak geri çekilmiştir.¹³⁰

Türkiye Selçuklularında zeredhânelerde ok ve yay, kılıç, mızrak, balta gibi hafif silâhların yanı sıra mancınık, arrâde, neffât, nakkâb, koçbaşı ve merdiven gibi savaş ve kuşatma aletleri muhafaza edilmiştir.¹³¹ Lağımçıların (nakkâb) kale kuşatmaları sırasında surların altında açılan dehlizlere yerleştirdikleri barut, kuşatılan kale halkı üzerinde olumsuz etkiye sebep olmuştur. Ayrıca bu konuda barutu en iyi tanıyan ve kullananların başında Türkiye Selçuklularının geldiği bilinmektedir.¹³²

Sultan I. Kılıcarıslan (485-500/1092-1107)¹³³ ve Sultan I. Mesud¹³⁴ Malatya kuşatmalarında mancınık kullanmışlardır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Antalya kuşatmasında şehrin burçlarını mancınıklarla tahrip etmiştir.¹³⁵ İzzeddin Keykâvus Ankara kuşatmasında, Merzubân ve Raban¹³⁶ muhasaralarında mancınık kullanmış, Antalya muhasarasında (1216) on mancınık,¹³⁷ Alanya kuşatmasında (1221) 100 mancınıktan istifade etmiştir.¹³⁸ Aynı dönemde Emir Mübarizeddin Kahta Kalesi'ni Mağribî mancınıkla muhasara etmiştir.¹³⁹ Harput kuşatmasında ise 18 mancınık kullanılmıştır.¹⁴⁰ Kayıtlardan anlaşılacağı üzere mancınık kuşatmaların kilit silâhı olup varlığı, yokluğu yahut sayısı ve gücü muhasaranın âkibetini belirlemiştir.

Silâhânelerin nakliyesinde Gazneliler develeri ve filleri, Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları daha çok katır ve develeri¹⁴¹ kullanmıştır. Silâhların yahut askerî malzemenin taşınması bazen gemilerle de yapılmıştır.¹⁴² Irak Selçuklularından II. Muhammed'in Bağdat muhasarası esnasında (551/1153) silâhlar Bedr b. Muzaffer b.

---

¹²⁹ İbnü'l-Esir, 1991, C X, s. 333

¹³⁰ İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, C II, s. 377.

¹³¹ İbn Bibî, C I, s. 134, 144, 341, 420.

¹³² Şakiroğlu 1992.

¹³³ Urfalı Mateos, s. 187.

¹³⁴ İbnü'l-İbrî, II, s. 377.

¹³⁵ Kesik 2006, s. 1-8.

¹³⁶ Günümüzde Gaziantep'in Araban ilçesidir. Bkz. Gökhan, 2016, s. 150.

¹³⁷ İbn Bibî, C I, s. 127.

¹³⁸ İbn Bibî, C I, s. 266.

¹³⁹ İbn Bibî, C I, s. 296.

¹⁴⁰ İbn Bibî, 1941, s. 178.

¹⁴¹ İbn Bibî, C I, s. 436; İbn Bibî, 1941, s. 182.

¹⁴² Bündârî, s. 227.

Hammâd¹⁴³ tarafından Irak'tan 400 gemiyle¹⁴⁴ getirilmiştir.¹⁴⁵ Silâhhâne için ayrılan bütçenin meblağı belirsiz olsa da Sultan Sencer'in (511-552/1118-1157) Abbâsî halifesine gönderdiği mektupta asker, erzak ve silâh teçizatına her yıl milyonlarca dinar sarf edildiğinden bahsedilmektedir.¹⁴⁶ Silâhhâne için ayrılan bütçenin oldukça yüksek meblağlara tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Zeredhânelerin Görevlileri

Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında gerek kaynaklarda gerekse çağdaş çalışmalarda merkez zeredhânenin sorumlusu hakkında açık bir kayda rastlanmamakla beraber araştırma eserlerde *emûr-i silâh*'in¹⁴⁷ yahut *silâhdâr*'in¹⁴⁸ veya *silâhi*'nin zeredhâne sorumlusu olduğu tahmin ve iddia edilmektedir.¹⁴⁹ Ancak bu yoruma ihtiyatla yaklaşmak gerekir. İddia edilenin aksine, en azından Anadolu Selçuklularında, zeredhâne sorumlusunun *zered-sâlâr* olduğunu söylemek daha isabetli görünmektedir.¹⁵⁰ Zira İbn Bîbî eserinde Canik tekfurunun¹⁵¹ silâh dolu gemisinden ve Bizans'ın silâh deposundan bahsederken zeredhâne kelimesini kullanmıştır. Aynı şekilde Bizans silâhhânesinin sorumlusundan bahsederken de *zered-salâr*¹⁵² kelimesini kullanmıştır. Müellif zered-sâlâr kelimesini her ne kadar Bizans silâhhânesinin sorumlusu için kullansa da Türkiye Selçuklularında da bu makama karşılık gelen kelime *zered-salâr* olmalıdır. Zira Bizans silâhhânesine *armamenta* ve sorumlusuna da *archon* denilmektedir.¹⁵³ İbn Bîbî eserinde bunlardan bahsederken kelimelerin kendi dilindeki karşılıkları olan zeredhâne ve zered-salâr kelimelerini kullanmış olmalıdır. Ayrıca onun eserinde *sâlâr*¹⁵⁴ kelimesinin kullanımlarına bakıldığında yine silâhhânenin baş sorumlusunun zered-sâlâr olabileceği anlaşılır. Zira şarab-sâlâr ve han-sâlâr örneğinde olduğu gibi sâlâr'ın müstakil

¹⁴³ Bu kişi Halife Muktefi Liemrillâh'a 530-555 (1136-1160) muhalif biri olup gemiye ihtiyaç duyan II. Muhammed'e harp gemisi tedarik edebileceğini söyleyerek Vâsit ve Batayih'tan gemiler toplayıp getirmiştir. Muzaffer b. Hammâd, Halife'nin gemilerini geçemeyince iki ay süren yolculukla Fırat'tan Nehr-i İsa'ya inip gemileri Sarat'a çıkarmayı başarmıştır. II. Muhammed bu gemilerle köprü yaparak Dicle'nin iki tarafını birleştirdi. Bündârî, s. 228.

¹⁴⁴ Râvendî, C II, s. 256

¹⁴⁵ Zahirüddin Nişâbüri, s. 95; Bündârî, s. 228; Reşidüddin Fazlullah, s. 236.

¹⁴⁶ Turan, 1958, s. 190.

¹⁴⁷ Turan, 1997, s. 191.

¹⁴⁸ Turan, 2009, s. 191, 193.

¹⁴⁹ Uzunçarşılı, 1988, s. 35. Uzunçarşılı kaynak belirtmeden silâhhâne sorumlusunun silâhdar, emîr-i silâh veya silâhi olduğunu ifade etmiştir. Ancak *Emûr-i silâhın* sultanın silâhlarından sorumlu olduğu kaynaklarda zikredilse de zeredhânenin sorumlusu olduğuna dair açık bir kayıt yoktur.

¹⁵⁰ Usta, 2019, s. 456-457, Gazneliler ve Selçuklularda sâlârın görevlerine dair verilen bilgi dikkate alınarak bu yorum yapılmıştır.

¹⁵¹ İbn Bîbî C I, s. 72.

¹⁵² İbn Bîbî 1958, I, 78.

¹⁵³ Decker, 2016, s. 135.

¹⁵⁴ İbn Bîbî, Hansâlâr, C I, s. 228, 324; Havâic-sâlâr, C I, s. 566. Bezme-sâlâr, C I, s. 262; Şarabsâlâr, C I, s. 313, C II, s. 464; Matbah-sâlâr, C II, s. 444.

veya bazen ikinci dereceden üst düzey bir makam olduğu dikkate alınırsa zered-sâlârın zeredhânenin baş sorumlusu ve idarecisi olması mümkün görünmektedir.

Merkez zeredhânenin dışında birçok şehirde ve kalede zeredhânelerin varlığından bahsedilmişti. Şehirlerdeki zeredhânelerden emirler sorumluyken kalelerdeki zeredhânelerden kûtvâller yahut ser-leşkerler sorumludur. Zeredhânenin eksikleri tamamlamaları, silâhların ve âletlerin tamirini ve bakımını yaptırmaları ve her an savaşa hazır tutmaları onların görevleri arasındadır.

Sonuç

Silâh deposu manasında kullanılan, zeredhâne, zerrâdhâne ve silâhhâne kelimeleri kaynaklarda, kesin bir ayırım yapılmayarak birbiri yerlerine kullanılmıştır. Bu kelimelerin dışında kaynaklarda geçen *savaş aletleri* ve *çokça silâh* ifadeleri de yine silâhhâne anlamında kullanılmıştır. Türklerin batıya ilerlemeleri, mancınık başta olmak üzere ağır silâhların kullanılmasını zorunlu kılmış ve gerek hacminden gerekse stratejik öneminden dolayı Türk devletleri bu silâhları muhafaza etmek için özel bir mekân tesis etmiştir. Zeredhâne adı verilen bu mekanların içerisindeki ağır silâhlar, kuşatmalar başta olmak üzere savaşlarda, taht mücadelelerinde daima kullanılmıştır. Özellikle mancınık zeredhânenin baş silâhı olup varlığı ve etki gücü doğrudan savaşın seyrini belirlemiştir. Ağır silâhların yanı sıra ordu için ok, kalkan gibi silahların yedeklerinin bulundurulduğu, gerektiğinde silâh takviyesinin yapıldığı zeredhâneler bazı şehirde, özellikle hudut bölgelerinde ve hemen her kalede tesis edilmiştir. Sultanın sarayındaki zeredhâne görece daha büyükken, şehirlerde ve kalelerdeki zeredhânelerin büyüklüğü kale ve şehirdeki asker sayısına, şehrin stratejik konumuna ve dönemin siyasî, askerî şartlarına göre değişmiştir. Sabit olarak inşa edilen zeredhâneler gerektiğinde harp meydanında seyyar olarak da tesis edilmiştir. Merkez zeredhânenen *zered-sâlâr* sorumluyken taşrada emirler ve kûtvâller sorumludur. Ordunun en önemli unsuru olan silâhların muhafaza edildiği zeredhânelere Selçuklular dışındaki diğer Müslüman-Türk devletleri tarafından da çok önem verilmiş, kendilerinden sonra da cebehâne gibi farklı isimlerle varlığı devam etmiştir.

KAYNAKLAR

- Anonim *Târîh-i Sistân*, nşr. Kerim Kishavarz, Tahran 1345.
Altan 2007 Çetin Altan, *Memlük Devletinde Askerî Teşkilât*, İstanbul.
Sevim ve Merçi 1995 Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara.
Ahmed b. Mahmûd Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, Türkçe çev. Erdoğan Merçil, C I-II, İstanbul 1977.
Beyhakî 2019 Beyhakî, Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin, *Târîh-i Beyhakî*, Türkçe çev. Necati Lügal, Ankara.
Bündârî Bündârî, Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-Feth b. Alî b. Muhammed, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-'Usra*, Türkçe çev. Kıvameddin Burslan *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Ankara 1943.
Decker 2016 Michael J. Decker, *Bizans Savaş Sanatı*, İngilizce çev. A. Tunçer Büyükonat, İstanbul.
Genç, 2002 Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara.
Gerdîzî Gerdîzî, Ebû Saîd Abdülhay b. ed-Dahhâk b. Mahmûd, *Zaynu'l-ahbâr*, nşr. Abdulhayy Habîbî, Tahran 1363.
Gökhan 2016 İlyas Gökhan, “Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, sayı:1, 115-173.
Gökhan 2017 İlyas Gökhan, “Çinçin Kalesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, ed. İbrahim Solak, II, Kahramanmaraş.
Göksu, 2010 Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara, 2010.
Göksu, 2019 Erkan Göksu, “Türkler Kuşatma Araç-Gereçleri Teknolojisiyle Ne Zaman Tanıştı?”, *ANTAKİYAT, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C II, S 1, s. 40-51.
Sıbt İbnül-Cevzi, Sıbt İbnül-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân'da Selçuklular*, Türkçe çev. Ali Sevim, Ankara 2011.
İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular*, çev. Ali Sevim, Ankara 2014.
İbnü'l-Adîm, İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi târihi Haleb (Seçmeler)*, Türkçe çev. Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara 1982.
İbnü'l-İbrî, İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, İngilizceden Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, I-II.
İbn Bîbî, İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Ümûru'l-Alâiyye*, tash. Necati Lügal, Adnan Sadık Erzi, Ankara 1958.
İbn Bîbî, İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-'Alâ'îye (Selçuknâme)*, Türkçe çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, C I-II.
İbn Bîbî, İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-'Alâ'îye (Selçuknâme)*, Türkçe çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2014, C I-II.
İbn Bîbî 1941 İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Tarihi İbn Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden*, çev. M. Nuri, Gencosman, Ankara 1941,

- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut 1987, C VIII.
İbnü'l-esîr, 1991 *el-Kâmil fi't-Târîh*, Türkçe çev. Abdülkerim Özeydın, İstanbul 1991, C X.
- Kesik 2006 Muharrem Kesik, "Antalya'ya Yapılan İlk Akımlar ve Şehrin Selçuklu Hakimiyetine Girmesi", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Aralık 2003*, Antalya, s.1-18.
- Kesik, 2017 Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, İstanbul.
- Köymen 1976 M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul.
- Köymen, 1986 M. Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı II*, Ankara.
- Kuşçu 2013 Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, Ankara 2013.
- Merçil 2011 Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul.
- Merçil, 2014 Erdoğan Merçil, *Afganistan ve Hindistan'da bir Türk Devleti: Gazneliler (Siyaset, Teşkilat, Kültür)*, İstanbul.
- Nesevî, Nesevî, Muhammed b. Ahmed, *Siretü's-Sultân Celâlidîn Mengübertî*, nşr. Muhammed Ali Nâsıh, Tahran 1344.
- Nizâmülmülk, Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, nşr. Muhammed Kazvînî, Tahran 1344.
- Lügal 1943 Sadre'd-Dîn Ebu'l-Hasan Ali b. Nâsir el-Huseynî, *Ahbâru'd-devleti's-Selcûkiye*, Türkçe çev. Necati Lügal, Ankara 1943.
- Onar, 2002 Mustafa Onar, *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları ile Saimbeyli*, Adana 2002.
- Ögel,1984 Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara.
- Özeydın 1990 Abdülkerim Özeydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (1105-1118)*, Ankara.
- Özeydın 2001 Abdülkerim Özeydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul.
- Öztürk 2019 M. Öztürk, *Irak Selçuklu Devleti Atabegleri*, İstanbul.
- Palabıyık 2002 Hanifi Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler: Saray ve Devlet Teşkilatı*, Ankara.
- Peacock 2016 A.C.S.Peacock, *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu*, çevr. Zeynep Rona, İstanbul.
- Râvendî Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-sürûr*, Türkçe çev. Ahmed Ateş, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-sürûr* (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti), Ankara 1999, C I-II.
- Reşîdüddîn Fazlullah Reşîdüddîn Fazlullah *Câmiü't-Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âli Selçük)*, çev. ve notlar: Erkan Göksu - H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2010.
- Sallabî, Sallabî, Muhammed, *Selçuklular*, Türkçe çev. Şerafettin Şenaslan, Necmeddin Salihoğlu, İstanbul 2018.

Selçuklularda Zeredhâne (Silâhhâne)

- Sümer 2002 Faruk Sümer, “Kutalmış”, *DİA*, XXVI, s. 480-481.
Şakiroğlu 1992 H. Mahmut Şakiroğlu, “Barut”, *DİA*, V, s. 92-94.
Texier 2002 Charles Texier, *Küçük Asya*, Türkçe çev. Ali Suat, Ankara, C III.
Turan 1997, Şerafettin Turan, “Emîr-i Silâh”, *DİA*, XV, 191.
Turan 2009 Şerafettin Turan, “Silâhdar”, *DİA*, XXXVII, 191-193.
Turan 1958 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara.
Turan 1969 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul
Urfalı Mateos Urfalı Mateos, *Vekayinâme*, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'in Zeyli (1136-1162)*, Ankara 2002.
Usta 2019 Aydın Usta, “Sâlâr”, *DİA*, Zeyl II, s. 456-457.
Uyumaz 2002 Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)* Türkler, C VI, Ankara.
Uzunçarşılı 1988 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Müesseselerine Medhal*, Ankara.
Zahîrüddîn-i Nîsâbüri Zahîrüddîn-i Nîsâbüri *Selçuk-Nâme*, nşr. A. H. Morton, Cambridge 2004.

SUMMARY

Every nation has its own peculiarities. Undoubtedly, one of the most characteristic features of the Turks is that they are an army-nation. They, both before and after accepting Islam, have never lost these characteristics in any circumstances. On the contrary, they have developed and maintained the strongest and most developed armies of their period. It is obvious that the strength of the army depends on the good, light, solid and useful weapons. For this reason, Weapons are as vital for the army in Muslim Turkish states as the army is for the state.

The armies of the Turks, who lived as nomads in Central Asia, were mostly based on the union of tribes. Since the combat tactics were hit-and-run, looting and battlefield, their weapons were basic weapons such as bows, arrows, swords, shields, and these were the personal weapons of the soldiers. The existence of an official arsenal in the first Turkish states is still unknown. Considering that the weapons of the armory are mostly siege weapons, actually it is not possible to mention about the armory in the first Turkish states. Depending on the changes such as the raids of the Turks to the west over time and the city structures in the west being surrounded by walls or castles, battle order of Turks changed their strategies and weapons diversified. Yet, the personal weapons of the army belonged to army itself and they had seen no reason for another institution facility to store the weapons.

In addition, heavy weapons such as catapults, rams, ladders, nakkab, arradah and naffat began to be used in city sieges. The strategic importance and volume of these weapons, which are not as simple as bows and arrows, revealed the necessity of

preservation and an institution called *zaradkhanah* was established. It can be said that the *zaradkhanah*, which was first established by the Ghaznavids, then the Seljuks and the Khwarazmian, emerged with the use of heavy combat equipment by the Turks. It was the place where the sultan's weapon collections and some of the army's weapons were kept, and the weapons and equipment captured in the battles were collected. Regardingly, the heavy weapons in these places, which were repaired and maintained, transported to the battlefield and preserved in times of peace, had strategic importance in wars and struggles for the throne and were always used. As *zaradkhanah* was used as a bargaining element in the struggle for the throne, it also provided the dominance of the throne by distributing weapons to the soldiers during the difficult times of the Sultan. In one respect, the *zaradkhanah* which were established as places filled with weapons in a way that would meet the need of the army and the sultan at any time, gave strength to the Sultans in any sorts of war. At the same time, possession of *zerehdane* gave military superiority to Sultans and Emirs. In the most difficult times of the battles, weapons such as arrows and shields from the *zaradkhanah* determined the course of the war and played a role in its victory. In particular, the presence and power of the catapult, the chief weapon of the *zaradkhanah*, directly determined the outcome of the war or siege. The strategic weapon, the catapult, was a weapon that only sultans had. Therefore, when the emirs took possession, their intentions were questioned by the Sultan. The power of the Sultans was determined by the power of the *zaradkhanah*. Based on this power, the Sultans sometimes decided to campaign against their enemies, sometimes they rebelled and entered the struggle for the throne.

Furthermore, these arsenals were established in some cities, especially in border areas and in almost every castle. While the central *zaradkhanah* in the sultan's palace was relatively larger, the size of the *zaradkhanah* in the cities and castles changed according to the number of soldiers in the castle and the city, the strategic location of the city and the political and military conditions of the period. The *zaradkhanah*, which were built permanently, were installed on the battlefield as portable when necessary. It was constantly inspected by the Sultans and its deficiencies were corrected. When there was no *zaradkhanah* or it was insufficient, no steps were taken for an expedition or a siege. Very high sums were paid for the weapons supplied to the *zaradkhanah*. Also, the weapons seized from the enemy in the war were also recorded in the *zaradkhanah*. Although the *zaradkhanah* was a single place, there were many departments within the same institution. Due to the size of the weapons, they were quite large structures. Physically, *zaradkhanah* was divided into four main sections: one for basic weapons, one for heavier combat weapons, one for the Sultan's personal arsenal and the royal ceremony, and the last one for the detention area.

While the *zerehd-salar* was responsible for the central *zaradkhanah*, the amirs and *qutvals* were in charge for the provinces. The most important element of the army, the *zaradkhanah* where the weapons were kept, was given importance by other Muslim-Turkish states other than the Seljuks, and it continued to exist under the name of *cabahanah* in the Ottoman Empire.